

3. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.926. Доповідні записки, довідки і листування про контрреволюційну діяльність націоналістичних організацій і банд, роззброєння польських збройних з'єднань. – 208 арк.
4. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.933. Тексти польських націоналістичних листівок і газет надісланих на ім'я М. Хрушова. – 67 арк.
5. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.934. Листівка за підписом Армії Крайової. – 2 арк.
6. Сергійчук В. Десять буремних літ: західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1998. – 546 с.
7. Сергійчук В. ОУН–УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1996. – 496 с.
8. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів: В 3-х т. – К.: Видавництво імені О.Теліги, 2005. – Т.2. – 360 с.
9. Судебный отчет по делу об организаторах, руководителях и участниках польского подполья в тылу Красной Армии на территории Польши и западных районов Белоруссии и Украины, рассмотренному Военной коллегией Верховного суда СССР 18–21 июля 1945 г. – М.: Государственное юридическое издательство, 1945. – 298 с.
10. Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1990. – Т.1: Wrzesień 1939 – czerwiec 1941. – 584 s.
11. Polska a Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych. – Łwów–Kołomyja–Stryj–Złoczów–Warszawa–Kijów, 1998. – Т.1. – 1039 s.
12. Polska a Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych. – Warszawa–Kijów, 2004. – Т.3. – Cz.2. Od Wołynia do Pokucia. – 1448 s.
13. Raczynski E. W sojuźniczym Londynie: Dziennik ambasadora Edwarda Raczynskiego, 1939–1945. – Londyn: Gryf, 1960. – 390 s.
14. Rzeczpospolita Polska. – 1941. – 6 серпня. – 16 s.
15. Матійченко В. Проблема польської колаборації в роки Другої світової війни / Україна–Польща: важкі питання. – Луцьк, 2004. – Т.9. – С.247–263.
16. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. Документи і матеріали. – Львів: Атлас, 1991. – 448 с.
17. Мотика Г. Проблема польської і української колаборації в роки Другої світової війни / Україна–Польща: важкі питання. – Луцьк, 2004. – Т.9. – С.229–246.
18. Назаревич Р. Варшавское восстание. 1944 год. – М.: Прогресс, 1989. – 232 с.
19. Парсаданова В.С. Формирование Национального фронта в Польше (1944–1945 гг.). – М.: Наука, 1972. – 272 с.
20. Сливка Ю. Українсько-польське протистояння періоду другої світової війни: витоки та наслідки. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – 52 с.
21. Ханас В., Гайдай О. Диверсійна і терористична діяльність Армії Крайової проти українського населення під час німецької окупації Галичини / Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ, 1997. – С.309–312.
22. Ciechanowski J. Powstanie Warszawskie. Zarys podłoża politycznego i dyplomatycznego. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987. – 536 s.
23. Póbobóg-Malinowski W. Najnowsza historia polityczna Polski. – Londyn: Gryf, 1960. – Т.ІІІ. 1939–1945. – 910 s.

In the article the problem of Polish-Soviet relations in 1944 – at the beginning of 1945 has been investigated. On the base of analyses of historical documents and another springs the author of the article has investigated main factors, which had determined it's relations, and their development.

Key words: Polish-Soviet relations, Army Krajowa (AK), Halychyna, Polish emigrations government.

УДК 314.743 (477)

ББК 63.3 (4Укр) 6.–27

О.І. Забавська

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ: ДЖЕРЕЛА ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ

У статті зроблено спробу дослідити розвиток української етнічної групи у Великобританії. З'ясовано причини та особливості української еміграції до Об'єднаного Королівства. Розкрито специфіку розселення іммігрантів у цій країні наприкінці ХІХ–ХХ ст. Особлива увага приділена висвітленню характерних рис кожного із чотирьох етапів формування української діаспори у Великобританії.

Ключові слова: міграційні хвилі, еміграція, імміграція, діаспора, країна поселення.

У процесі загального національного відродження в Україні відчутно зріс інтерес до історії української діаспори. Українською діаспорою (з гр. “diaspora” – розсіяння) називають сукупність українців (осіб українського походження), які проживають за кордоном, за межами України [8, с.7].

Сьогодні українська діаспора – одна з найбільших серед етнічних поселень. В Україні, за даними перепису 2001 р., налічується близько 37 млн. 542 тис. українців. За її межами – від 10 до 20 млн. Тобто кожен четвертий-п'ятий українець у світі проживає за межами своєї історичної батьківщини [8, с.14]. За даними деяких учених діаспора в країнах Заходу становить понад 5 млн. громадян українського походження [15, с.17]. Однією з багатьох гілок західної української діаспори є діаспора Великої Британії.

Щодо чисельності української діаспори в Сполученому Королівстві думки вчених не є однотайними. Найчастіше в зарубіжній та вітчизняній історіографії зустрічається цифра 30 тис. чоловік [31, р.137; 10, с.166; 7, с.3358]. У доповіді, представленій у березні 1985 р. парламентові державним секретарем Великобританії з питань освіти й науки лордом Свонном, зазначалося, що чисельність осіб повністю або частково українського походження в цій країні становить 20–30 тис. Союз українців у Британії називає трохи іншу цифру – 35 тис. осіб [25, с.147].

Деякі сучасні дослідники вважають, що на початку ХХІ ст. у Великобританії проживало 50 тис. українців [14, с.535]. А з урахуванням українських заробітчан, які склали четверту хвилю еміграції до Сполученого Королівства, кількість українців у цій країні поселення може сьогодні досягати 100 тис. [5, с.251]. Більш достовірних даних бракує, оскільки офіційна статистика не враховує етнічного походження населення. Можна стверджувати, що українська діаспора Великобританії є однією з найбільших у Західній Європі. Однак доводиться констатувати, що історія розвитку української етнічної групи в Сполученому Королівстві ще не отримала належно глибокого вивчення в працях вітчизняних істориків. Актуальність дослідження проблем формування української спільноти на Британських островах полягає в тому, що вони не тільки розширюють і уточнюють наші знання про українську діаспору у світі, але й значно доповнюють стан наукового відтворення цілісної історії українського етносу.

Характеризуючи стан наукової розробки теми, слід насамперед констатувати, що досі немає жодної спеціальної праці монографічного характеру з даної проблеми, хоча в зарубіжній та вітчизняній історіографії існують праці, які торкаються окремих її аспектів. Роботи радянських істориків із даної проблеми носили здебільшого заідеологізований характер, адже в СРСР емігрантів зараховували до категорії “зрадників батьківщини” чи “іноземних шпигунів”.

Значну цінність для дослідників мають праці українських діаспорних істориків. Серед них відзначаємо книгу С.Наріжного “Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939” [19], яка є унікальною з фактологічної точки зору.

Грунтовною є праця В.Маруняка “Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. 1945–1951” [17], в якій відображені проблеми біженців і переміщених осіб та процес їх переселення до тих країн, які були менше зруйновані війною.

Проголошення незалежності української держави дало змогу вітчизняним історикам розпочати дослідження еміграційних процесів та пов'язане з ними формування діаспори на основі нових методологічних принципів об'єктивності та історизму. Крім того, українські дослідники отримали доступ до зарубіжних архівів та бібліотек, що значно розширило джерельну базу наукових робіт. В останні роки вітчизняними істориками зібраний чималий фактичний матеріал про українську діаспору, який знайшов своє відображення на сторінках ряду довідників (“Зарубіжні українці” [10], “Українці в світі” [27]), монографій (“Українці в зарубіжному світі” [26], “Українці” [28], “Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії” [8]), навчальних посібників (“Історія української еміграції” [12]), наукових та публіцистичних статей. На

жаль, у більшості цих праць відомості про українську діаспору Сполученого Королівства мають фрагментарний, а інколи суперечливий характер.

1999 р. в українській історіографії ознаменувався виходом першої монографії науково-популярного характеру, що торкалася різних аспектів проблеми української діаспори на Британських островах – “Українці у Великій Британії” [22]. Автор книги, Юрій Покальчук, чимало уваги приділив висвітленню питань української еміграції до Сполученого Королівства у XIX – I половині XX ст.

Проблеми новітньої української еміграції у Великій Британії найповніше дослідив А.Грубінко у своїй праці “Українсько-британські відносини 1991–2004” [5].

Вищеназвані роботи вітчизняних і зарубіжних авторів склали чималу базу, на яку опирається наша робота. Суттєвим доповненням до неї стали використані автором оригінальні джерела з бібліотеки Інституту дослідження діаспори в Києві, пресові джерела, мемуарна література (О.Воропай “В дорозі на Захід” [3], Є.Загачевський “Белярія-Ріміні-Англія” [9], Я.Паньків “Рімінський ансамбль “Бурлака” в моїй пам’яті” [20], “Ріміні 1945–1947” [23]).

У даній статті зроблено спробу дослідити причини та особливості української еміграції до Об’єднаного Королівства, показати динаміку української імміграції та специфіку розселення іммігрантів у цій країні наприкінці XIX–XX ст., виявити характерні риси кожного із чотирьох етапів формування української діаспори у Великобританії.

На думку багатьох дослідників, найбільш імовірною датою поселення першої групи українців на Британських островах можна вважати 1893 р. Саме тоді колишні жителі сіл Білий Камінь і Хильчичі поблизу Золочева на Львівщині на шляху до Північної Америки зупинилися в Манчестері, де мали пересідати на пароплав. Однак для подальшої подорожі в них не вистачило коштів і галичани залишилися в Манчестері, поклавши початок історії українців у Великій Британії.

Слід відмітити, що згаданий історичний факт – лише один з епізодів масового переселенського руху українців у країни Заходу, що розпочався в останній чверті XIX ст. і протягом XX ст. відбувався в декілька етапів, які у вітчизняній історіографії прийнято називати “хвилями” міграції. Умовні хронологічні рамки першої хвилі охоплюють період із кінця XIX ст. до початку Першої світової війни, другої – час між двома світовими війнами, третьої – період після Другої світової війни [25, с.29]. Виїзд із території вже незалежної України в 1990-ті рр. відносно великої кількості громадян на постійне проживання за кордон отримав в історіографії назву четвертої хвилі української еміграції.

У першій хвилі переселень переважали соціально-економічні мотиви: надлишок робочої сили в одному місці, зокрема в Україні, стимулював її “перекачування” до інших територій чи інших країн, де в ній була потреба [25, с.29]. Трудова еміграція охопила переважно західні регіони України, що входили до складу Австро-Угорщини. Утвердження капіталізму супроводжувалося малоземеллям або й повним обезземелюванням селянства, унаслідок чого майже 70% працездатного населення не мало змоги віднайти застосування своїм робочим рукам [25, с.30]. У одному з документів за 1896 р. указувалися такі причини еміграції: дроблення земельних наділів, неврожай, тяжкі податки, відсутність заробітків [4, с.144].

Основний потік українських емігрантів спрямовувався до США й Канади, де були не тільки значні площі вільних земель, а й сприятливі соціально-економічні умови для їх освоєння. У цілому за 1877–1914 рр. до цих країн виїхало близько 450 тис. українців [16, с.509]. Особливість еміграції до Об’єднаного Королівства полягала в тому, що більшість емігрантів потрапляла на Британські острови та залишалася там випадково, переважно через нестачу коштів для продовження подорожі до країн американського континенту. На думку дослідника М.Гуць, до 1904 р. за таких обставин у Великобританії поселилося п’ять українських родин [6, с.58]. У 1911 р. до Ман-

честера прибуло ще близько 500 іммігрантів із Галичини. Через кілька років переважна більшість із них виїхала до Америки. У Манчестері залишилося близько 150 українців [25, с.148]. Великою проблемою для малоосвічених або й зовсім неосвічених селян-заробітчан стало незнання англійської мови, що позбавляло їх можливості пошуку високооплачуваної роботи.

Переселенський рух з українських земель між двома світовими війнами отримав назву “другої хвилі” масової української еміграції, яка була зумовлена як соціально-економічними, так і політичними причинами. Варто відмітити, що загальний освітній рівень цих емігрантів був значно вищий, ніж у вихідців з України попередніх років. У зв’язку з цим вони швидше пристосовувалися до нових умов і брали активнішу участь у громадському житті.

На думку деяких дослідників (В.Трошинський, А.Шевченко), Англія, на відміну від Франції, Австрії, Німеччини та Чехо-Словаччини не стала в міжвоєнний період помітним тереном політичної діяльності українських емігрантів [25, с.148]. Щоправда, представники різних політичних напрямів намагалися розгорнути таку діяльність. Зокрема, тут перебували члени дипломатичних місій УНР (М.Стаховський, А.Морголін, Я.Олесницький), ЗУНР (С.Витвицький), довірена особа гетьмана П.Скоропадського В.Коростовець, гетьманіч Д.Скоропадський, ряд інших діячів. Однак їм так і не вдалося привернути в цей час серйозну увагу до українського питання з боку британської політичної еліти [25, с.148].

На нашу думку, це було пов’язане з головною концепцією зовнішньополітичного курсу уряду Об’єднаного Королівства, спрямованого на підтримку “рівноваги сил” у Європі за рахунок відновлення “єдиної і неділимої” Росії, до складу якої мала ввійти й Україна.

Кінець Другої світової війни, її наслідки зумовили третю хвилю масової української еміграції, майже винятково політичну. Післявоєнний переселенський рух українців до Великобританії був найбільш потужний за своїми масштабами. На думку авторів “Енциклопедії Українознавства”, саме емігранти третьої хвилі сформували численну й добре організовану українську діаспору на Британських островах [7, с.3357].

Першу велику групу українців, більшість з яких залишилася у Великобританії, становили вояки польського корпусу генерала Андерса. Корпус було сформовано на території СРСР у 1941 р. внаслідок підписання радянсько-польської угоди. Він складався з польських, а також українських громадян, які з початком Другої світової війни перебували в радянському полоні. У 1946–1947 рр. ці збройні сили, зокрема близько 6 тис. солдат-українців, було перебазовано до Великобританії [25, с.149].

На думку деяких дослідників (Г.Щигельська, Ю.Покальчук), чисельність українців у корпусі генерала Андерса була більшою і становила понад 7 тис. осіб [30, с.9]. Цікавим, на наш погляд, є твердження Ю.Покальчука про те, що “українці опинилися у цій армії здебільшого через випадкові обставини і діставалися до Англії за різних обставин і в різний час” [22, с.17]. Дослідник вважає, що менша частина тих переселенців – це були українці, які воювали проти радянської армії на боці німців і потрапили в англійський полон у Франції. У 1944 р. вони були перевезені до Англії і там включені до польської армії під британським командуванням. Інша, численніша група українських вояків прибула з польською армією Андерса до Об’єднаного Королівства в 1946 р. іншою дорогою – із Сибіру через Близький Схід та Італію [22, с.18]. Українських солдат було демобілізовано й урівняно в правах із британцями. Вони одержали право на перебування у Великобританії та вільний вибір місця проживання й праці [25, с.149].

Слід відмітити, що саме ця перша група післявоєнних іммігрантів на Британські острови розпочала активну організаційну діяльність, спрямовану на розбудову

громадсько-політичного й національно-культурного життя українців у новій країні їх поселення. У 1946 р. вони утворили “Союз Українців у Великій Британії”, який став найчисленнішою організацією української діаспори на Британських островах.

Другу велику групу українців становили колишні солдати та офіцери дивізії “Галичина” (понад 8 тис. осіб), які прибули в травні-червні 1947 р. з британського табору для військовополонених поблизу Ріміні в Італії. Дивізія здалася британцям у 1945 р. під час німецької капітуляції [25, с.149]. Тому її вояків було класифіковано як ворожий персонал, що здався англійцям (“саррендер енемі персонал” (СЕП)) [29, с.123]. З приїздом до Великобританії колишні дивізійники отримали статус військовополонених. Вони розміщувалися в таборах у Шотландії та Англії. У Шотландію вояки Першої УДУНА прибули 27 травня 1947 р., спочатку до міста Глазго, а відтак до табору Гаддінгтон неподалік Единбургу.

В Англії колишні вояки Першої УДУНА потрапили спершу до розташованого на півночі країни індустріального міста Шеффілд, графства Йоркшир у розподільчий табір №17 [1, с.378]. Учасники тих подій (Я.Паньків, Е.Загачевський, С.Фостун) у своїх мемуарах указують на брутальну поведінку англійських військових з дивізійниками, а сам табір називають схожим на концентраційний [20, с.54]. У червні 1947 р. усіх прибулих військової дивізії “Галичина” було перереєстровано, поділено на групи по 500 чоловік і розселено по різних таборах. Перелік цих таборів подає відомий історик В.Верига. Він називає такі: №16 – Гаддінгтон, №51 – Алмигтон, №53 – Шерборн, №56 – Ботесдейл, №79 – Таттерщелл та інші [2, с.74].

За призначенням уряду Великобританії більшість колишніх вояків дивізії працювала в сільському господарстві. Це було не випадково, бо, як писала тодішня місцева преса, придивляючись до новоприбульців, українці вже були призвичаєні до праці й здавалися “найкращими колонізаторами Канади, Америки й Аргентини”. Наприклад, один з авторів газети “Manchester Guardian” зазначав: “Більшість з них – це здорові, молоді чоловіки у віці 18–38 років. Вони походять з найкращого фермерського народу. У них розвинене високе почуття взаємної допомоги, їхні табори в Англії є взірцевими під оглядом чистоти, самодисципліни та розумного впорядкування...” [24, с.128].

Не буде перебільшенням твердити, що британська влада розглядала військовополонених українців як джерело дешевої робочої сили. Фізична праця таборовиків була важкою, а оплата – мізерною (за робочий день дивізійник одержував один шилінг – приблизно десять копійок) [29, с.125]. У 1948 р. уряд Великобританії запропонував дивізійникам “добровільне зобов’язання”, яке, по суті, знімало з них статус військовополонених, проте позбавляло можливості вільного пошуку роботи. З юридичної точки зору остаточне звільнення українців з англійського полону відбулося 15 лютого 1949 р. [9, с.292].

На думку багатьох дослідників, дивізійники, поряд із тими, хто був у польській армії Андерса, склали основну організовану групу українців у Великобританії. Ми вважаємо, що чималу роль у цьому відіграли військова дисципліна та вміння тримати “кругову оборону” проти частини англійської громадськості, налаштованої до них негативно через радянську пропаганду.

Третю велику групу українців становили особи, які прибули на Британські острови з таборів для біженців та переміщених осіб у 1947–1949 рр. Це були в основному ті, хто був вивезений німцями з України на примусову роботу до Німеччини – так звані остарбайтери, а також колишні в’язні німецьких концентраційних таборів та політичні втікачі з України [25, с.149]. Автор праці “Українська діаспора” Ф.Заставний вважає, що переселення українських біженців та переміщених осіб до Об’єднаного Королівства розпочалося в лютому 1947 р., коли був прийнятий закон, який дозволяв еміграцію із Західної Німеччини та Австрії до інших країн Європейського континенту. На нашу думку, причинами переїзду цієї категорії населення до Великобританії стали

нерівномірний розподіл ресурсів, проблеми житлового забезпечення та працевлаштування в таборах, а також небажання повертатися до СРСР. Щодо чисельності цієї групи емігрантів на Британські острови думки вчених не є одноставними. Так, В.Трошинський уважає, що кількість нових переселенців могла становити від 21 до 24 тис. [25, с.149], Г.Щигельська називає цифру близько 23 тис. [30, с.9], Ф.Заставний – 28 тис. осіб [11, с.20]. У цілому, можна стверджувати, що українські біженці та переміщені особи з таборів Західної Німеччини та Австрії становили найчисленнішу групу емігрантів на Британські острови.

Ця категорія українських іммігрантів у Великобританії проходила за списками “європейських добровільних робітників”. Вони мали згідно з контрактом виконувати протягом трьох років роботу, яку їм визначило Міністерство праці [25, с.149].

Слід зазначити, що у Великобританії перевагу надавали неосвіченим емігрантам із метою їх використання на важких роботах [21, с.182]. Учасники тих подій згадують, що “коли з переселенських таборів відбирали бажаних їхати до Англії, то навіть на долоні дивилися. У кого без мозолів – геть, інтелігентські руки Англії не потрібні. Дехто змушений був приховувати, що має середню, а тим паче вищу освіту” [18, с.43]. Найчастіше чоловіків-українців направляли працювати в сільськогосподарський сектор (45%), вугільно-видобувну промисловість чи на будівництво (17%), на різні роботи в приватні господарства (8%). Українки одержували місця на ткацьких фабриках (42%) або ж ставали прислугою в лікарнях і приватних господарствах (40%) [26, с.54]. У 1950 р. “європейські добровільні робітники” отримали право змінювати роботу й місце проживання, а також брати до себе одного члена родини з таборів у Німеччині, де в цей час ще мешкало понад 85 тис. українських поселенців.

На основі цих даних можна вважати, що до Об'єднаного Королівства в роки Другої світової війни та в перші повоєнні роки в'їхало близько 39 тис. українців. Однак у 1950-х рр. від 8 до 10 тис. із них емігрувало до США, Канади, Аргентини та Австралії. У соціальному плані найчастіше це були представники інтелігенції, які зіткнулися в новій країні поселення з труднощами пошуку роботи за фахом.

Доречно зазначити, що після прийняття в США закону, відомого під назвою Закон ДП (1948 р.), до цієї країни дозволялося додатково емігрувати 205 тис. переміщених осіб, а в 1950 р. ця кількість була збільшена до 315 тис. у рік. Уряди Австралії і Канади дали згоду на поселення 100 тис. осіб [11, с.20]. Така ліберальна імміграційна політика урядів згаданих країн та потреби їх ринків праці створила більш сприятливі умови для самореалізації людей із вищою освітою.

Оскільки в повоєнний час кількість чоловіків серед українського населення Великобританії в п'ять разів перевищувала кількість жінок, то в 1950-х рр. до країни на запрошення чоловіків прибуло близько двох тисяч українок із Югославії та Польщі з метою одруження. Як твердять учені, це була остання відносно численна група українських переселенців на Британські острови. Відтоді мали місце лише поодинокі випадки прибуття сюди українських іммігрантів.

На початку 1990-х рр. еміграція українців до Великобританії знову стала масовою. Четверту хвилю переселенського руху спричинили соціально-економічні проблеми й нестабільність, які виникли в Україні після проголошення незалежності. Основний потік нових емігрантів складають представники наукової та освітньої інтелігенції, молоді та студентства. Зазвичай вони їдуть до Об'єднаного Королівства на законних підставах, наприклад, за британськими урядовими програмами сільськогосподарських робіт, за студентськими й туристичними візами, та, врешті, опиняються на нелегальному становищі чорноробочих у Лондоні, рідше в інших великих містах. За неофіційними даними сьогодні в Лондоні може перебувати до 40 тис. українських працівників, а в усій Великобританії їх кількість досягає близько 100 тис. [5, с.251]. Ми вважаємо, що проблема сучасної української еміграції як на Захід, у цілому, так і до

Об'єднаного Королівства зокрема, є достатньо складною і потребує автономних досліджень.

Таким чином, українська діаспора у Великій Британії сформувалася в результаті чотирьох хвиль переселенського руху з України наприкінці XIX – початку XXI ст. Перша група іммігрантів прибула на Британські острови в 1893 р. і оселилася в Манчестері. Ця хвиля переселень була зумовлена соціально-економічними причинами. Особливість еміграції до Об'єднаного Королівства наприкінці XIX – на початку XX ст. полягала в тому, що більшість українців потрапляла на Британські острови та залишалася там випадково, переважно через брак коштів для продовження подорожі до країн американського континенту.

У міжвоєнний період еміграція українців до Об'єднаного Королівства відбувалася як із соціально-економічних, так і з політичних мотивів. Вона також не була численною і складалася, в основному, з політичних діячів – прихильників Директорії або Гетьманату.

Після Другої світової війни переселенський рух українців до Великобританії набув справді масового характеру. Його основу склали три еміграційні групи: 1) українці, котрі служили в Польських збройних силах, які були евакуйовані до Англії; 2) воїни Дивізії “Галичина”, що добровільно здалися в полон британським військам; 3) переселенці з таборів для біженців і переміщених осіб, які розташовувалися в Німеччині та Австрії. Причини еміграції цих груп визріли в ході Другої світової війни та після її закінчення й мали політичний та вимушений характер, оскільки основним мотивом до від'їзду для більшості з них було прагнення уникнути переслідувань і репресій радянського режиму. Сформовані невеликими групами, іммігранти розселялися по робітничих таборах згідно з розпорядженням Міністерства праці. Труднощі пошуку роботи за фахом спричинили до рееміграції значної частини іммігрантів до США, Канади, Австралії. Четверта хвиля еміграції, яка розпочалася в 1990-х рр., сприяє поповненню української громади в Об'єднаному Королівстві, яка залишається однією з найчисленніших у Європі.

Подальші дослідження джерел та етапів формування української діаспори у Великобританії дадуть можливість відтворити цілісну картину складної історії розвитку українського етносу наприкінці XIX – на початку XXI ст.

1. Боляновський А. Дивізія “Галичина”. Історія. – Львів, 2000. – 525 с.
2. Верига В. Схема історії Першої Української Дивізії УНА // Вісті комбатанта. – 1967. – Ч.5–6. – С.74.
3. Воропай О. В дорозі на захід (щоденник утікача). – Лондон, 1970. – 284 с.
4. Гроньовський К. Еміграція з Галичини // Українське слов'янознавство. – 1974. – №4. – С.141–145.
5. Грубінко А.В. Українсько-британські відносини 1991–2004: Монографія. – Тернопіль, 2005. – 335 с.
6. Гуць М. Український фольклорно-етнографічний ансамбль “Орлик” з Великобританії // Народна творчість і етнографія. – 1992. – №4. – С.58–60.
7. Енциклопедія українознавства. – Львів, 2000. – Т.9.
8. Євтух В., Трошинський В., Попок А., Швачка О. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії. – К., 2003. – 228 с.
9. Загачевський Е. Белярія–Ріміні–Англія. Репортаж-спогад. – Чикаго–Мюнхен, 1968. – 317 с.
10. Зарубіжні українці / С.Ю.Лазебник, Ю.Т.Макар. – К., 1991. – 252 с.
11. Заставний Ф. Українська діаспора. – Львів, 1991. – 120 с.
12. Історія української еміграції: Навч. посіб. для студ. вуз. / За ред. Б.Д.Лановика. – К., 1997. – 520 с.
13. Кравець Р. Українці у Великобританії // Українська діаспора. – Київ, Чикаго, 1994. – Число 5. – С.45–51.
14. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К., 2004. – 736 с.
15. Лановик Б. Роль української діаспори у становленні української незалежної держави // “Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті”: Перша Міжнародна наукова конференція. Тези доповідей. – 367 с.
16. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Ю.І.Римаренко (відп. ред.) та ін. – К., 1996. – 942 с.
17. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. 1945–1951. – Мюнхен, 1985. – 126 с.

18. Михайленко А. Там, під небом чужим: Наші в Англії // Україна. – 1991. – №23. – С.43.
19. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939. – К., 1999. – 272 с.
20. Паньків Я. Рімінський ансамбль “Бурлака” в моїй пам’яті. – К., 1999. – 127 с.
21. Покальчук Ю. Перші організації українців Великобританії // Всесвіт. – 1996. – №2. – С.182.
22. Покальчук Ю. Українці у Великобританії. – Львів, 1999. – 140 с.
23. Ріміні 1945–1947. Перша Українська Дивізія Української Національної Армії у британському полоні в Італії. – К., 2005. – 282 с.
24. Сидоренко Н. Таборіві будні українських військовополонених на Британських островах (1947–1950) // “Перша Українська дивізія Української національної армії: історія створення та національно-політичне значення”: Матеріали науково-практичної конференції. – Львів, 2002. – С.127–146.
25. Трошинський В., Шевченко А. Українці в світі / Україна крізь віки. – К., 1999. – Т.15. – 352 с.
26. Українці в зарубіжному світі / А.М.Шлепаков та ін. – К., 1991. – 137 с.
27. Українці в світі. Довідник. – К., 2005. – 142 с.
28. Українці: Історико-етнографічна монографія: У двох книгах. – Олішне, 1999. – Кн.1. – 528 с.
29. Фостун М. Святомир Воїни І УДУНА в таборах військовополонених у Великобританії // “Перша Українська дивізія Української національної армії: історія створення та національно-політичне значення”: Матеріали науково-практичної конференції. – Львів, 2002. – С.123–126.
30. Щигельська Г.О. Союз Українців у Великій Британії: етапи становлення, організація та діяльність (1945–1949 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича: Кафедра міжнародних відносин. – Чернівці, 2006. – 18 с.
31. Dobrianskyj M. In Great Britain // Ukrainians Abroad. Off print from Ukraine: A Concise Encyclopedia General Characteristics by Volodymyr Kubijovyc and Vasyl Markus. – University of Toronto Press, 1971. – 172 p.

This article is the effort to investigate the history of development of the Ukrainian ethnic group in Great Britain. The causes of Ukrainian immigration into the U.K. and its peculiarities are elucidated. Specific features of the immigrants' settling in this country at the end of the 19th century and in the 20th century are also revealed. The special attention is given to characteristic features of each of the four stages of forming the Ukrainian diaspora in Great Britain.

Key words: waves of migration, emigration, immigration, diaspora, the country of settlement.

УДК 94 (4) 1945 (И 39)

ББК 63.3 (УУР) 7

І.В. Пендзей

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УГОРЩИНІ (1988–1990 рр.)*

Проаналізовано фінансово-економічне становище Угорщини, стан зовнішньої валютної заборгованості, роль МВФ і МБРР, торгово-економічних зв'язків із Заходом для покращення платоспроможності країни в 1987–1989 рр.

Ключові слова: Угорщина, Я.Кадар, економіка, торгівля, валютна заборгованість.

З середини 80-х рр. ХХ ст. економічне становище Угорщини, як і інших країн “реального соціалізму”, неухильно погіршувалося. Посилювалися диспропорції в народному господарстві, ускладнювалися зовнішньоекономічні зв'язки, загострювалися фінансові проблеми. Національний дохід у 1988 р. у порівнянні з 1987 р. скоротився на 0,1% [12, с.238], а в 1989 р. у порівнянні з попереднім роком – на 0,3% [13, с.231], численність зайнятих у народному господарстві за 1988 р. знизилась майже на 1% [12, с.238], а в 1989 р. ще на 0,5% і склала 4823 тис. На кінець року 12 тис. чол. отримали вперше встановлену допомогу з безробіття [13, с.231]. Капіталовкладення в 1988 р. у порівнянні з 1987 р. скоротилися на 6,4% [12, с.238], а в 1989 р. у порівнянні з 1988 р. – на 1% [13, с.231]. Індекс роздрібних цін у 1988 р. підвищився на 15,7% [12, с.238], а в 1989 р. – на 17% [13, с. 232]. Оборот роздрібної торгівлі в 1988 р. зменшився на 6,5% [12, с.238], а в 1989 р. – на 0,8% [13, с.232]. Дефіцит державного бюджету в 1988 р.

* Продовження, початок див. у вип. II, IV – V, VI, VII, VIII, IX, X – XI.